

UDK 025.2/3i027.5(73)(091)

PREDRAG PAJČ

Kongresna biblioteka u Vašingtonu

81

JUŽNI SLOVENI

U K O N G R E S N O J

B I B L I O T E C I U

V A Š I N G T O N U

Pre tri godine Kongresna biblioteka u Vašingtonu slavila je svoj dvestogodišnji jubilej. Daleke 1800. godine, 24. aprila, drugi po redu predsednik Sjedinjenih Američkih Država, Džon Adams (John Adams), potpisao je ukaz o osnivanju biblioteke koja će služiti za potrebe poslanika u skupštini mlade, četrnaestogodišnje države, i odobrio da se, za pet hiljada dolara, kupe "takve knjige koje bi bile neophodne za rad skupštine". Sledeće, 1801. godine, iz Londona su stigle knjige, i Kongresna biblioteka je, sa sedamsto četrdeset svezaka i tri mape, osnovala svoju kolekciju. Dve godine kasnije, tadašnji predsednik, Tomas Džeferson (Thomas Jefferson), potpisao je prvi Zakon o biblioteci, kojim je Kongresna biblioteka stavljena pod kontrolu zajedničke komisije, sastavljene od članova Senata i Predstavničkog veća. Ova komisija, na predlog predsednika države, postavlja doživotnog direktora biblioteke (sa zvanjem Bibliotekar Kongresa), određuje budžet za svaki sektor biblioteke, odobrava sredstva za nova radna mesta, kupovinu knjiga i nameštaja. Za specijalne nabavke (kupovinu starih i retkih knjiga ili izuzetno skupih izdanja kakav je, primera radi, faksimil *Miroslavljevog jevanđelja*), postoji tzv. Savet Medison (Madison Council), sastavljen od vrlo bogatih darodavaca i predstavnika velikih kompanija, koji odobrava sredstva za nabavku, ali se za svaki predlog donosi posebna odluka i izglasava većinom glasova.

Biblioteka se u početku razvijala u tri etape: u prvoj, bila je to priručna biblioteka puna pravne literature iz britanskog zakonodavstva, isključivo za članove Kongresa. U drugoj fazi, kolekciju su počeli da koriste i drugi predstavnici državne vlasti (sudstva i izvršne). Treća faza nastupila je 1815. godine, kada je biblioteka razvila delokrug rada koji i danas ima. Danas, fondove Kongresne biblioteke može da koristi svaka osoba iznad osamnaest godina starosti. Smeštena u tri zgrade koje nose imena prvih predsednika Sjedinjenih Američkih Država, Džeferson (1897), Adams (1937) i Medison (1980), Kongresna biblioteka godišnje primi preko dva miliona posetilaca i indirektno usluži preko milion klijenata.

Razvoj Kongresne biblioteke ne može se odvojiti od razvoja američke države. U vreme osnivanja Biblioteke, Ameriku su vodili neki od najvećih umova njene istorije,

K U L T U R A I D R U Š T V O

među kojima posebno mesto pripada Tomasu Džefersonu. On je verovao da je slobodno i demokratsko društvo moguće ostvariti jedino snagom intelekta, za šta je neophodna knjiga i slobodan pristup njoj. Slučaj je hteo da 1814. godine britanske trupe na kratko vreme okupiraju Vašington, zapale ga, i da tom prilikom izgori i zgrada Kongresa, u kojoj je bila smeštena Biblioteka sa tri hiljade knjiga. Tomas Džeferson je tada predložio Kongresu da, za dvadeset tri hiljade devetsto četrdeset dolara, otkupi njegovu bogatu biblioteku koju je sačinjavalo šest hiljada četrdeset osamdeset sedam knjiga. Time je znatno proširen sadržaj kolekcije jer je ona, osim pravne, ekonomske i istorijske literature, sadržavala naslove iz prirodnih nauka, beletristike, umetnosti, arhitekture i geografije. Po rečima Tomasa Džefersona, "ne postoji predmet na koji u *njegovoj biblioteci* član Kongresa neće imati priliku da se pozove" ("no subject to which a member of Congress may not have occasion to refer"). Osim na engleskom, u Džefersonovoj biblioteci bilo je knjiga na francuskom, starogrčkom, latinskom, nemačkom i španskom jeziku.

Vremenom, delokrug korisnika i sadržaja se znatno promenio. Kongresna biblioteka je postala nacionalni centar za informacije u kojem se nalazi intelektualno blago ne samo američkog naroda, već i celoga sveta, u svim mogućim formama. Osim knjiga (osamnaest miliona), periodike, mapa (četiri i po miliona) i rukopisa (pedeset četiri miliona), tu se nalaze i privatne arhive američkih državnika (arhive svih predsednika Amerike do Teodora Ruzvelta (Theodore Roosevelt)). U Kongresnoj biblioteci čuvaju se muzičke tvorevine (oko dva i po miliona ploča), najveća kolekcija filmova u Americi (devet stotina hiljada), fotografije (dvanaest miliona), istorijski dokumenti iz Gradanskog rata i vojni planovi bitaka. Osim u tri zgrade Biblioteke, magacinski prostor od preko petsto trideset milja polica smešten je i u obližnjoj državi Merilend (Maryland), odakle dva minibusa svakodnevno donose materijal čitaocima i bibliotekarima. U Biblioteci je zaposleno četiri i po hiljade službenika, od kojih tri hiljade ima visoku i najvišu stručnu spremu raznih profila. Budžet Kongresne biblioteke za ovu godinu prešao je pet stotina šezdeset miliona dolara. Sve o Kongresnoj biblioteci može se naći na njenoj veb stranici webloc.loc.gov, dok je direktan ulaz u katalog <http://catalog.loc.gov>.

Vrlo je teško odrediti kada su se prvi Južni Sloveni pojavili u Kongresnoj biblioteci. Da li je to bio slovenački biskup Friderik Irinej Baraga (1797-1868), koji je, kao katolički misionar među Indijancima, napisao prvu gramatiku čipavskog jezika, *A Theoretical and Practical Grammar of the Ochipwe Language* (Detroit, 1850) ili Vuk Stefanović Karadžić sa *Kleine serbische Grammatik* (Leipzig, 1824)? Vukova gramatika se u Kongresnoj biblioteci pojavila u drugoj polovini XIX veka, zajedno sa *Grammatik der illyrischen Sprache* (Vienna, 1845) Andrije Torkvata Brlića, *Malom srpskom grammatikom* (1850) Đure Daničića i *Ilirskom slovnicom* (Zagreb, 1854) Vjekoslava Babukića. Najznačajniju južnoslovensku zbirku Kongresna biblioteka je dobila 1903. godine, kupivši zaostavštinu Martina Hatale (Martin Hattala, 1821-1903), profesora filologije na Praškom univerzitetu i člana Češke i Ruske akademije nauka. U toj bogatoj zbirci našli su se kompletni setovi *Rada jugoslavenske akademije 1867-1903* i *Ljetopisa jugoslavenske akademije 1877-1903*, koji predstavljaju osnovna dostignuća ove vrlo značajne naučne institucije južnoslovenskih naroda, osnovane 1867. godine. Druga po značaju je veoma bogata kolekcija *Todor Pločev*, zbirka od šesto trideset pet prvih izdanja na bugarskom jeziku, kupljena 1950. godine. Tu se može naći *Istoriia slavianobolgarskaia* hilendarskog jeromonaha i osnivača nove bugarske pismenosti

Pajsija, napisana 1762, a štampana 1840. godine, *Kyriakodromion sierch Nedielnik* (1806) koji je napisao episkop Sofronije od Vraca, *Bukvar s razlichny poucheniia* prvog bugarskog sekularnog pisca Petura Berona, te prva bugarska knjiga iz geografije *Kratkoe politicheskoe zemleopisanie za obuchenie na bolgarskoto mladechestvo arhimandrita Neofita Bozvelija*.

Krajem XIX veka Sjedinjene Američke Države uspostavile su diplomatske odnose sa tada već samostalnim zemljama Južnih Slovena, Bugarskom i Srbijom, a razvile su i saradnju sa drugim južnoslovenskim narodima koji su živeli u sklopu Austrougarske monarhije. Biblioteka je počela da dobija zvanična državna dokumenta, u prvom redu zapisnike parlamentarnih zasedanja, službene novine, popise stanovništva i druge zvanične statističke podatke. Naučne institucije južnoslovenskih država, otprilike u to vreme, uspostavljaju razmenu svojih izdanja sa Kongresnom bibliotekom koja, po Zakonu o obaveznom primerku, kada se knjiga registruje za zaštitu autorskih prava, dobija dva primerka. Jedan od njih ostaje u stalnoj zbirci, dok se drugi upotrebljava za razmenu. Osim toga, građani koji poklone knjigu ili neki drugi umetnički predmet, oslobođeni su poreza u vrednosti poklona, pa se i na taj način dolazi do duplikata koji služe za razmenu.

Prirodno, ipak se najveći deo zbirke upotpunjuje kupovinom knjiga iz južnoslovenskih zemalja. Početkom šezdesetih godina XX veka izglasan je zakon (tzv. Public Law 480), po kome su sve države koje su Sjedinjenim Američkim Državama ostale dužne za poratnu pomoć u hrani, mogle da vrate dug sredstvima koja bi bila utrošena isključivo za nabavku knjiga, časopisa, mapa i tome slično. Tada je Kongresna biblioteka otvorila svoju kancelariju u predivnoj kući srpskog pesnika i diplomate Milana Rakića (1876-1938) na Dorćolu, u kojoj je dvadesetak službenika kupovalo i kataloški obrađivalo literaturu sa područja cele Jugoslavije, te slala knjige sa obrađenim kataloškim karticama Kongresnoj i bibliotekama dvadesetak američkih univerziteta koji poseduju slavističku literaturu. Ovde treba pomenuti još jedan kuriozitet. Bilo je to doba «administrativnog socijalizma», kada su određene knjige i časopisi, po puštanju u prodaju, bivali odlukom javnog tužioca zaplenjeni i uništeni, a budući da je Kongresna biblioteka nabavljala knjige i časopise direktno od izdavača, zabranjene publikacije su sačuvane za korisnike južnoslovenske kolekcije. Tako se ovde, primera radi, mogu naći kompleti časopisa *Praxis* ili zabranjena zbirka pesama *Vunena vremena* Gojka Đoga.

Kongresna biblioteka nabavlja knjige, časopise, filmove i druge materijale iz celog sveta i iz svih oblasti života izuzev medicine i poljoprivrede, jer za ove predmete postoje posebne nacionalne biblioteke u Vašingtonu. U nabavci materijala vodi se računa da to bude izvorni materijal. Ne nabavljaju se prevodi, izuzev prevoda na engleski sa manje poznatih jezika (kakvi su južnoslovenski), koji poseduju neku naučnu ili kulturološku vrednost. Ne kupuju se udžbenici ni dečije knjige, izuzev onih koji zaista predstavljaju neki redak literarni ili grafički uspeh. Materijal se klasifikuje po predmetu koji obrađuje, tako da ne postoje kolekcije posebnih naroda. Izutetak čine materijali štampani na hebrejskom, koreanskom, japanskom, kineskom, persijskom i indonežanskom jeziku, koji se obrađuju i čuvaju kao posebne kolekcije.

Budući da je materijal Južnih Slovena razvrstan sa ostalim narodima po predmetu koji obrađuje, jedini uvid u to šta Kongresna biblioteka poseduje, jeste sistematska

provera domaćih bibliografija, čiji se naslovi upoređuju sa kolekcijom biblioteke. To i članci u lokalnoj dnevnoj štampi o novim izdanjima koji se pažljivo prate i naručuju od lokalnih nabavljača i biblioteka sa kojima postoje ugovori o razmeni, jedini su načini da procenimo koje nove naslove vredi nabaviti i pridodati južnoslovenskoj kolekciji. Pisac ovih redova zadužen je za kompletiranje ove kolekcije i za davanje informacija o zbirci, u prvom redu članovima Kongresa i njihovim saradnicima, državnim ustanovama, pa i svakom korisniku koji mu se obrati.

Izdavačka delatnost Južnih Slovena procvala je krajem XIX veka. U krajevima koji su još uvek bili pod osmanlijskom vlašću, zabranjivano je štampanje knjiga ćirilicom, pa su mnoge knjige štampane u Bukureštu, Budimpešti, Solunu, Odesi i Beču, a knjige na bugarskom, sve do 1878, u Beogradu. U knjizi *Bulgarska vuzrozhdenska knižhnina* Maneta Stojanova, zabeleženo je da je u periodu od 1806. do 1878. godine štampano hiljadu devetsto deset naslova na bugarskom. Godine 1897, kada je Nacionalna biblioteka u Sofiji zakonom proglašena državnom bibliotekom u kojoj će se čuvati po jedan primerak svakog štampanog materijala (knjige, časopisa, plakata), izašao je prvi broj nacionalne bibliografije *Bulgarski knjigopisi*, iz koga se vidi da je početkom XX veka u Bugarskoj štampano oko hiljadu petsto naslova godišnje. Danas je taj broj dostigao blizu tri i po hiljade naslova i on obuhvata preštampana izdanja, prevode, školske udžbenike, knjige za decu, kao i originalna dela bugarskih autora iz svih oblasti života. Kongresna biblioteka, kroz razmenu i direktnu kupovinu, nabavlja otprilike polovinu pomenutog broja naslova, dakle između hiljadu petsto i hiljadu osamsto naslova godišnje. U Evropskoj čitaonici korisnicima je dostupno nekoliko stotina najnovijih naslova enciklopedija (*Enciklopedia Bulgaria*), rečnika i bibliografskih podataka o državnim, društvenim, kulturnim i privrednim pitanjima, te biografski podaci o važnim ličnostima.

Na sličan način Kongresna biblioteka nabavlja materijale iz drugih južnoslovenskih zemalja. Do raspada Jugoslavije nabavna politika je bila centralizovana: knjige iz cele Jugoslavije nabavljale su se preko Beograda, a časopisi preko Zagreba. Bibliografska kontrola se obavljala preko podataka iz *Bibliografije Jugoslavije* i mariborskog bibliografskog centra, koji je prvi stvorio kompjutersku mrežu bibliografskih podataka. Ovaj centar sakupljao je podatke od svih izdavača koji su po zakonu bili dužni da pošalju obavezni primerak svojih izdanja. Raspad Jugoslavije i građanski rat usloveli su strukturnu promenu praćenja izdavačke delatnosti i nabavke. Pisac ovih redova dobio je zadatak da od nekadasnja dva stvori šest puta dva centra za nabavku štampanog materijala. Slučaj je hteo da smo na vreme, dakle pre građanskog rata, predvideli raspad centralističkog sistema u Jugoslaviji, te smo u svakom glavnom gradu budućih nezavisnih država organizovali nabavljačku službu i obnovili već uhodanu razmenu sa naučnim institucijama.

Istorijski događaji u zemljama Južnih Slovena i prilično nizak nivo znanja i interesovanja Amerikanaca o komplikovanoj prošlosti tih naroda, izazvali su, može se slobodno reći, neočekivano velik interes svih delova državne vlasti ove zemlje. Provala nacionalnih sukoba i dolazak izbeglica iz prethodne Jugoslavije znatno je proširio interes za južnoslovensku zbirku. Treba napomenuti da samo o ratu u Jugoslaviji postoji preko šest stotina knjiga i nebrojen niz naslova u periodici. Sasvim neočekivano, kustos južnoslovenske zbirke našao se u brojnim «kriznim štabovima», gde se tražila ekspertiza o zemljama, narodima i njihovim vodama, te videnim

ličnostima opozicije, da bi se bar prividno stekla slika objektivnosti u stvaranju mišljenja o tim događajima.

Južnoslovenska kolekcija danas sadrži više stotina hiljada komada materijala i stalno se upotpunjuje knjigama, časopisima, filmovima, muzičkim ostvarenjima, a u poslednje vreme i digitalnim proizvodima. Trenutno se radi na sklapanju ugovora sa Narodnom bibliotekom Srbije na osnovu kojeg će, preko sajta Kongresne biblioteke, biti moguće čitati *Politiku* od prvog broja, kao i članke iz drugih listova, pisane i objavljivane u vreme tragičnih događanja na prostorima prethodne Jugoslavije.

Bogata umetnička istorija Južnih Slovena često je predmet proučavanja ne samo specijalista i studenata, već i medija i novinara. Primera radi, u takozvanom odeljenju Postera i fotografije, u izvanredno bogatoj kolekciji, mogu se naći najlepší primeri neimarskih dostignuća iz južnoslovenskih gradova. U odeljenju za muziku, pored štampane literature, nota i ploča, nalaze se i originalni snimci folklornih nastupa i narodne muzike snimljeni na festivalima, kao i prilikom poseta američkih proučavalaca folklora južnoslovenskim zemljama. U ovom odeljenju se čuvaju i originalni snimci nastupa u Americi čuvenog bugarskog basa Borisa Hristova, hrvatskog soprana Zinke Kunc Milanov (dugogodišnje primadone Metropolitan opere u Njujorku) i mnogih manje poznatih umetnika sa Balkana. U odeljenju za film, čuva se bogata zbirka bugarskog dokumentarnog i umetničkog filma, međunarodno priznatih dostignuća hrvatskog crtanog filma, kao i skoro kompletne kolekcije Emira Kusturice, Dušana Makavejeva i još nekih. Ova kolekcija se svakodnevno obogaćuje novim filmovima. Tako je, na primer, nedavno nabavljen film "Munje". Treba napomenuti da Kongresna biblioteka poseduje verovatno jedinstvenu kolekciju informativnih emisija iz svih država prethodne Jugoslavije, snimanih i emitovanih u vreme građanskog rata na tim prostorima.

Odeljenje za geografiju i mape čuva istorijske i druge mape svih prostora na kojima su Južni Sloveni živeli i stvarali svoje zajednice. Ovaj materijal takode je pobudio veliko interesovanje ovdašnjih državnih i naučnih institucija u protekoj deceniji. Na nedavno održanom simpozijumu u čast Marulićevih dana, ne malo iznenađenje članova Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti izazvale su originalne mape Dalmacije iz XVI veka.

Kada je reč o retkim izdanjima, ova biblioteka poseduje jednu od najstarijih hrvatskih knjiga, *Missale Glagoliticum*, štampanu 1483. godine u Veneciji i *Psaltir*, štampan 1638. godine, takode u Veneciji. Ovde se čuva i knjiga Rudera Boškovića, *De litteraria expeditione per pontificiam ditionem ad dumentendos meridiani gradus et corrigendam mappam geograficam*, štampana u Rimu, 1755. godine. Nju je ovaj čuveni dubrovački astronom, filozof, dipolomata i jezuita poklonio Bendžaminu Frenklinu (Benjamin Franklin, 1706-1790), u Parizu, gde je Frenklin bio prvi američki ambasador. Nedavno je u zbirku retkih knjiga uključen i veran faksimil *Zakonopravila Svetog Save* iz 1265. godine.

U odeljenju za manuskripte čuvaju se dokumenta i pisma američkih istorijskih ličnosti, pa se tu može naći i njihova prepiska sa značajnim predstavnicima Južnih Slovena. Tako se, u arhivi predsednika Vilsona, može naći prepiska njegovog državnog sekretara Roberta Lansinga sa Nikolom Pašićem. U ovom odeljenju se nalazi i oko dvadeset pet pisama Nikole Tesle (1856-1943) i nešto manje pisama Mihajla Pupina (1858-1937), dvojice najznačajnijih Srba koji su stvarali u Americi.